

ב"ה

בדרך הב"ד

קבלת שכר

פרשת לך-לך

לקו"ש ח"כ לך-לך ב

גליון ל"א

על לימוד התורה שלא לשמה

מגיע עונש מיתה?

נכתב על ידי

ארי' לייב הכהן הענדל

אתונה, יון

לקבלת הגליונות, הקדשות, הארות והערות צרו קשר:

Bederech.Chabad@gmail.com

להצטרפות לקבוצת הוואצאפ:

הכמה

הרעיון של השיחה בנקודה

למה אברהם דאג על שכרו, עד שה' הי' צריך להרגיע אותו "אל תירא... שכרך הרבה מאוד"?

בזהר מסופר שר' אבא הבטיח עושר למי שיבוא ללמוד תורה, וכאשר אחד שבא ללמוד ביקש ממנו (לאחר זמן) את העושר שהבטיח, רצה להתפלל עליו שימות כיון שאינו עושה לשם שמים -

מעיקרא מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר? הרי מלכתחילה הבטיח עושר למי שיבוא ללמוד, מה נשתנה כעת שהלימוד לשם עושר הוא בעייתי, ועד שמגיע עליו עונש מיתה ח"ו?

הפירוש במאמר חז"ל "מתוך שלא לשמה בא לשמה" שהתוך והפנימיות של שלא לשמה הוא לשמה, הכוונה בזה היא שבמטרתו העכשווית של האדם ניתן למצוא גם ענין של לשמה, אם נקלף את שכבת הגוף ונפש הבהמית ונראה את הדברים כפי שהם מצד הנפש האלוקית.

אמנם יש לסייג, שאדם רגיל הלומד לשם עשירות גשמית מבני אדם (ולא כשכר מן השמים), נחשב למשתמש בכתר תורה (ולא רק שלומד שלא לשמה) שעונשו "נעקר מן העולם".

אבל ר' יוסי הי' מיוחד, כי בכוחותיו הפנימיים הייתה היכולת להיות "גברא רבא", שהוא אכן מקבל עשירות מהעם (ולא רק מן השמים), ובוה שהוא עשיר מתגדל כבוד שמים וכו' (וזה הי' התוך והפנימיות של לימודו - מצד נשמתו).

וגם אצל אברהם אבינו, הדאגה לשכר הייתה (לא בשביל עצמו, אלא) כיון שכעובד ה' מאהבה, צריך שיהי' לו הרבה שכר, שבזה יתגדל כבוד שמים.

בינה

התוכן של השיחה

פתיחה:

על הפסוק "אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד" מפרש רש"י שאברהם הי' ירא, אשר כיון ש"נעשה לו נס זה שהרג את המלכים . . שמא קבלתי שכר על כל צדקותי", ולכן אמר לו הקב"ה "אל תירא . . (ו)מה שאתה דואג על קיבול שכרך, שכרך הרבה מאד".

שאלות:

עבודתו של אברהם אבינו הרי הייתה (לא לשם קבלת שכר אלא) לשמה, וכפי שהרמב"ם כותב בתארו אדם העובד מאהבה "עוסק בתורה ובמצות . . לא מפני דבר בעולם . . ולא כדי לירש הטובה אלא עושה האמת מפני שהוא אמת" ומסיים "זו היא מעלה גדולה מאד . . והיא מעלת אברהם אבינו . . שלא עבד אלא מאהבה".

אז איך שייך לומר שאברהם אבינו העובד מאהבה, הי' ירא שאיבד את כל שכרו, עד כדי שה' הי' צריך 'להרגיע' אותו ולומר לו "אל תירא גו' שכרך הרבה מאד"?

נסיון תשובה:

אמנם לאברהם אבינו לא הי' אכפת השכר, אבל כאשר אין שכר על העבודה זה מראה ש(במובן מסויים) העבודה אינה בשלימות.

[ולכן כאשר הרמב"ם כותב על העובד מאהבה, לשונו היא "עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה לבוא בגללה" - שלא בא רק לספר לנו שיש שכר על עבודתו (שהרי זה דבר המובן מאליה), אלא מדגיש שהטובה באה "בגללה", בגלל העבודה, וזה בעצם סימן על שלימות עבודתו].

ולכן, כאשר אברהם אבינו ראה שיש לו שכר בעולם הזה, הוא חשש שיחסר בשכרו, שזה מראה שעבודתו אינה כפי שצריכה להיות בשלימות.

דחי':

אם כן, מדוע הקב"ה 'מרגיע' אותו ש"שכרך הרבה מאד" – שמשמע שכל הבעי' מתחילתה הייתה ענין השכר? הי' צריך לומר משהו בנוגע לעבודתו?

סיפור ר' אבא ור' יוסי בן פזי:

נבין זאת בהקדים המסופר בזהר בפרשתנו בקשר לפסוק "שכרך הרבה מאד".
 הזהר מבאר שמי שעוסק בתורה נותנים לו אורך ימים בעולם הבא ועושר וכבוד
 בעולם הזה, ובהמשך לזה מביא סיפור:

ר' אבא הכריז פעם, שמי שרוצה עשירות, ומי שרוצה אריכות ימים לעולם הבא,
 שיבוא ללמוד תורה. בא אליו רווק אחד (ששמו יוסי), וביקש ללמוד (ולעמול
 ב)תורה כדי שיהי' עשיר. הסכים לכך ר' אבא, ואמר לתלמידיו שיקראו לו "ר' יוסי
 בעל העושר והכבוד".

עבר משך זמן, ור' יוסי בא לר' אבא ושאל היכן העושר המובטח? אמר ר' אבא
 לעצמו, סימן שהוא לא עושה לשם שמים, ורצה להענישו (להתפלל עליו שימות)
 כיון שעוסק בתורה שלא לשמה. יצאה בת קול ואמרה שלא יענישו, כיון שיהי'
 "גברא רבא" (אדם גדול). אמר ר' אבא לר' יוסי שימשיך ללמוד והוא יתן לו עושר.

עבר זמן מה, ולר' אבא הגיע עשיר אחד, שביקש אשר כיון שהוא לא זכה ללמוד
 תורה, רוצה הוא לתת כסף ועשירות לאחד התלמידים, ואותו תלמיד ילמד לזכותו.
 ר' אבא עשה את ה'שידוך' בין העשיר לר' יוסי, ור' יוסי קיבל את ה'עסקה'. העשיר
 נתן לר' יוסי (בין השאר) "כסא דפז" (כוס של זהב).

לאחר משך זמן, ר' יוסי הגיע להכרה והבנה בערך ויוקר התורה, ובכה על כך
 שהחליף את (זכות) התורה בעשירות. ר' אבא שמע אותו והבין שכעת הוא לומד
 לשם שמים. קרא ר' אבא לאותו עשיר, ואמר לו שיקח את הכסף שלו ויתן ליתומים
 ומסכנים, ואני (ר' אבא) אתן לך חלק יותר גדול בתורה. . ור' יוסי החזיר לאותו
 עשיר את ה"כסא דפז", ושמו נשאר כל ימיו "ר' יוסי בן פזי" – על שם כוס הפז.

שאלות על הסיפור:

א) למה ר' אבא רצה להעניש את ר' יוסי על כך שלמד שלא לשמה – הרי זהו
 דין מפורש "לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות אף על פי שלא לשמה שמתוך שלא
 לשמה בא לשמה"?

יתירה מזו, ר' אבא עצמו הכריז ואמר שמי שרוצה עושר שיבוא לעסוק בתורה,
 ור' יוסי אמר לו מתחילה שרצונו ללמוד בכדי להתעשר, ור' אבא הסכים לכך (וגם

אמר לתלמידיו לקרוא לר' יוסי "בעל העושר והכבוד" – מה השתנה כעת שבראות ר' אבא שהוא רוצה עשירות רצה להענישו (ועוד בעונש כה חמור – מיתה)?

(ב) מכך שר' אבא לא רק אמר לאותו עשיר שמכאן ולהבא יתן את כספו לצדקה, אלא ר' יוסי החזיר את הכוס דפו שקיבל, משמע שר' יוסי רצה לבטל לגמרי את העסקה, גם למפרע – והרי זכות הלימוד כבר נקנתה לעשיר, כיצד יכול לבטל זאת?

(ג) השם "בן פזי" הוא לכאורה גנאי, שמזכיר על כך שבתחילת דרכו למד שלא לשמה – מדוע קראו לו כך כל ימיו? ובפרט שהרי אין להזכיר לבעל תשובה את מעשיו הראשונים, וכאן ממשיכים להזכיר לר' יוסי על לימודו שלא לשמה כל ימיו!

עוד דיוקים:

(א) הבת קול אמרה שהוא יהי' "גברא רבא" – איך זו סיבה שלא להענישו? ממה נפשך – אם לימוד שלא לשמה הוא איסור (עם עונש), כיצד זה שיהי' "גברא רבא" מתיר לו? ואם לא מגיע על כך עונש כי (כנ"ל) "לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות אף על פי שלא לשמה" – לא צריך את הטעם שהוא יהי' בעתיד "גברא רבא"?

(ב) למה הזהר מספר שהוא הי' רווק – מה זה משנה?

נסיון ביאור:

לכאורה הי' אפשר לבאר את הנהגת ר' אבא – הסיבה שאדם צריך לעסוק אפילו שלא לשמה, היא (לא רק כיון שהמעשה הוא העיקר, ולא כל כך משנה הכוונה, אלא גם) כיון שמתוך זה הוא סוף סוף יבוא לקיום לשמה.

וכאשר ר' אבא ראה שר' יוסי תובע את העשירות בתוקף, הוא שיער אשר מכזה אופן של לימוד שלא לשמה אי אפשר להגיע ללימוד לשמה.

דחי':

אמנם זה מסביר למה (אולי) אסור ללמוד עימו תורה (כיון שהוא תלמיד שאינו הגון), אבל אין מקום להענישו על זה – ועוד בעונש מיתה!

ביאור (חלק א):

לימוד לשם קבלת שכר:

ישנם שני אופנים בלימוד עם מטרה לקבל שכר:

(א) לימוד בשביל השכר שהקב"ה נותן על קיום מצות תלמוד תורה, ובלשון אדה"ז "ש'לומד . . לקבל פרס בעולם הבא או אפילו בעולם הזה עושר וכבוד של משמאילים בה הניתן מן השמים".

(ב) לימוד בכדי 'ליקח לעצמו כבוד וגדולה שיקראוהו רבי ויהי' ראש ישיבה" או "כדי להתפרנס במלמדות או דיינות והוראות" – תועלת שהאדם 'לוקח' לעצמו מלימוד התורה שלו.

באופן השני, אין זה רק שהוא לומד תורה שלא לשמה, אלא יש בזה גם איסור "אל תעשה" (תורה) עטרה להתגדל בה ולא קרדום לחתוך בה [אלא שמי שאין לו יראת שמים ללמוד לשמה אלא רק להתגדל או להתפרנס מוטב שיעסוק בתורה שלא לשמה משיתבטל ויפרוש כי מתוך שלא לשמה בא לשמה].

[ובזה יובנו דברי אדה"ז בשולחן ערוך שלו, כשמונה את האופנים השונים של לימוד שלא לשמה, שמתחיל באדם הלומד על מנת לקבל פרס "אפילו בעולם הזה עושר וכבוד . . הניתן מן השמים", ואחר כך כאשר מדבר אודות מי שרוצה 'ליקח' לעצמו שכר על ידי הלימוד, אינו מזכיר אודות עושר, אלא רק "כבוד וגדולה".

הביאור בזה, שההיתר ללמוד שלא לשמה הוא רק כאשר רוצה להתפרנס על ידי התורה - כיון שהאדם מחוייב לפרנס את משפחתו - אבל אם רוצה להשתמש בתורה בכדי שאנשים יעשוהו עשיר מצד שלומד תורה, בזה לא התירו לו].

הסברת דעתו של ר' אבא:

ולכן ר' אבא רצה להעניש את ר' יוסי:

הכרזתו של ר' אבא שמי שרוצה להיות עשיר שיבוא ללמוד תורה, הייתה מכוונת לעשירות הניתנת מן השמים, וכאשר ר' יוסי בא אליו ואמר שרוצה ללמוד בכדי להיות עשיר, חשב ר' אבא שגם ר' יוסי נתכוון לעשירות זו, ולכן קיבלו.

אבל כאשר ר' יוסי בא לר' אבא לתבוע את העושר, הבין ר' אבא שכוונתו של ר' יוסי מתחילתו הייתה שהוא (ר' אבא) יעשהו לעשיר, ולכן רצה להענישו, ובעונש מיתה, כיון שהעונש של מי שמשתמש בכתרה של תורה הוא "נעקר מן העולם".

ולכן הזהר מדגיש שר' יוסי הי' רווק, כיון שאם הי' בעל משפחה הי' אפשר ללמד עליו זכות שברצונו לפרנס את משפחתו, ואז מותר לו ללמוד שלא לשמה בשביל להתפרנס, אבל כיון שהי' רווק, מוכרח שכוונתו לעשירות, שזהו אופן האסור בלימוד שלא לשמה, כנ"ל.

שאלה:

אם כן קשה עוד יותר מה שהבת קול אמרה שהוא יהי "גברא רבא" כסיבה שלא להענישו – וכי זהו היתר ללימוד התורה לשם עשירות ("קרדום לחתוך בה")?
 "מ'תוך' שלא לשמה בא לשמה":

ויובן זה לפי הפירוש במאמר הנ"ל "לעולם יעסוק אדם כו' שמתוך שלא לשמה בא לשמה", שכוונתו (לא רק שלאחר זמן יבוא ללימוד לשמה, אלא) שכבר כעת בתוך ה'לא לשמה' ישנו ה'לשמה', הפנימיות של ה'לא לשמה' הוא 'לשמה':
 ב"תוך" של כל יהודי בכל מצב נתון ישנו הרצון והכוונה לקיים את רצון ה', וכמו שהרמב"ם פוסק שגם יהודי שבית דין צריכים להכריחו לקיים את פסק דין התורה (לתת גט – הניתן רק ברצון), בשעת מעשה רצונו הוא "לעשות את כל המצות כו' ויצרו הוא שתקפו" (ולכן הגט כשר, כיון שהכפי' מגלה את רצונו הפנימי האמיתי).

שאלה:

אף על פי כן, רואים אנו שלא בכל מקרה מתחשבים עם הרצון הפנימי. לדוגמא, התוספות כותבים שההיתר ללמוד שלא לשמה הוא רק כאשר כוונתו היא "על מנת שיכבדוהו", ולא כאשר כוונתו "לקנתר חבריו", שאז "נוח לו שלא נברא" (וזאת על אף שגם שאותו יהודי יש את הכוונה לשמה מצד ה"תוך" והפנימיות שלו).
 ולכאורה אינו מובן – אמנם לימוד על מנת לקנתר הוא יותר גרוע מלימוד בשביל כבוד, אבל מבחינת הלימוד שלא לשמה זה נראה אותו דבר – בשניהם הוא לומד עם כוונה שלא לשמה, אז למה באחד אומרים שמותר לו, ובשני אומרים שאסור ועד ש"נוח לו שלא נברא"?

[ואינו דומה למי שלומד ואינו מקיים (שלכמה דיעות אסור לו ללמוד), שהרי תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים", וכאשר לומד על מנת "שלא לעשות", יש כאן בעי' וחסרון (לא רק בכוונת הלימוד, אלא גם) בעצם (תכלית ה)לימוד].

ביאור (חלק ב):

כשאומרים שה"תוך" הוא לשמה, אין הכוונה (רק) ל"תוך" של היהודי הלומד, אלא שה"תוך" של הכוונה ש"לא לשמה" עצמה הוא "לשמה":

העובדה שתורה ומצוות מביאים בקיומם עניני שכר [גם גשמי וגם רוחני, ולא רק כסגולה אלא גם כתוצאה טבעית (לדוגמא, הכבוד שמקבל כחכם, ראש ישיבה וכו')] אינו מפריע לעבודת ה' לשמה, ואדרבה הוא נעשה חלק מעבודת ה'. וזאת, כיון

שהעובד את ה' לשמה אינו חושב כלל אודות עצמו, אלא עושה בשביל הקב"ה בלבד. וממילא, כאשר מקבל שכר על עשייתו – לדוגמא עושר וכבוד – אין הוא מרגיש שהוא קיבל שכר, כיון שהוא אדם חשוב ומגיע לו על כך שקיים את רצון ה', אלא מרגיש שמקבל בכדי שעל ידי זה יתרבה כבוד שמים – כולם רואים שמי שמקיים תורה ומצוות מקבל עושר וכבוד וכו'.

[ועל דרך אברהם אבינו, שה' הבטיח לו "ואגדלה שמך", וידועה השאלה, הרי אברהם אבינו ה' בטל ושפל בתכלית "ואנכי עפר ואפר", ומהו תוכן ההבטחה (כדבר טוב) "ואגדלה שמך"?

ואחד הביאורים בזה, שזה עצמו שהוא ה' בטל ושפל הוא הסיבה להבטחה - כיון שהוא מצד עצמו אינו מציאות כלל, הרי אין לו שם משל עצמו, רק של הקב"ה שברא אותו "אומן שעשאני", וממילא הגדלת שמו של אברהם אבינו היא הגדלת שם שמים].

וזהו הביאור שה"תוך" של הכוונה שלא לשמה הוא ה"לשמה":

מה שיהודי מרגיש שהוא רוצה כבוד ועשירות, בשביל עצמו – זה רק מצד הגוף, אבל מצד הנשמה, ה"תוך" שלו, הרצון לעניני השכר הוא בכדי שייראה לעין כל שעל ידי קיום תורה ומצוות מתברכים בכל טוב. והיינו שאותו רצון עצמו שהוא "שלא לשמה", (לדוגמא) הרצון לעשירות וכבוד, הוא הוא גם הרצון של הנשמה "לשמה", רק שהמטרה היא אמיתית ושל קדושה.

[ועל דרך פירוש הבעש"ט על הפסוק "רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף", שהרעב והצמא של הגוף לאכילה ושת' הוא בעצם ביטוי של הנשמה, שרוצה לברר את הניצוצות הנמצאים בדברי המאכל ומשקה].

ממילא מובן, שהענין של "מתוך שלא לשמה בא לשמה" שייך רק בכוונה כזו שאפשר למצוא בתוכה ענין שהוא לשמה – אבל כאשר הלימוד הוא על מנת לקנות, שהוא ענין הפכי (ואין בו שום צד חיובי), אי אפשר לומר שבתוך זה מסתתרת כוונה לשמה, וממילא אסור לאדם ללמוד באופן כזה.

ה'שלא לשמה' של ר' יוסי:

אמנם הכלל הוא שאסור להתעשר על ידי התורה, אבל אדם אשר "רבים צריכים לו", "שאין במדינה גדול בחכמה כמוהו . . והצבור מצווין לפרנסו בכבוד . . ואפילו לעשרו . . גדלוהו משל אחיו . . והוא הדין לכל גדול הדור".

הבת קול גילתה, שבכוונה של ר' יוסי בלימודו שלא לשמה יש "תוך" של קדושה, כיון שבחווה יש בו את הכחות להיות "גברא רבא", אדם שהציבור מצווין

לפרנסו ולעשרו, היינו שמקבל את העשירות (לא רק מן השמים, אלא גם) מבני אדם, ובמצב כזה מותר ללמוד שלא לשמה, שהרי "מתוך שלא לשמה בא לשמה".

הביאור בשאר פרטי הסיפור:

אמנם גדול הדור מקבל את פרנסתו (ונעשה עשיר) על ידי הצבור, אבל ברור שאין זה פועל בו ענין של גאווה, ואדרבה, הסיבה לכך שהוא נעשה עשיר, היא כיון שהוא גדול הדור האמיתי, אצלו יש את הביטול האמיתי לאלקות, ובכחו "לברר" את העשירות, שענין העשירות בשבילו הוא (לא כבוד עצמו אלא) כבוד שמים.

החזרת ה'כסא דפז':

ולכן ר' יוסי החזיר את הכוס – כוונתו לא הייתה לבטל את העסקה למפרע, שהרי זכות הלימוד כבר עברה לרשותו של העשיר, אלא הוא רצה להראות את החשיבות והיוקר של לימוד התורה לשמה, עד כדי שאינו רוצה ליהנות מעשירות שבאה לידו מלימוד שאינו לשמה, כאשר (בגילוי) רצה את העשירות בשביל עצמו.

קריאת שמו 'בן פז':

(נוסף לכך שתיבת פזי (פז שלי) מראה על מעלתו, שלאחר שה(כוס ד) פז נהי' שלו – החזירו, הרי) בקריאת שמו על שם הפז מזכירים שעל אף שאדם רגיל [אף ששמו "גברא" הוא מלשון גיבור] אינו יכול לפעול שעשירות תהי' כוונה לשמה (ולכן אסור לאדם רגיל ללמוד תורה על מנת להתעשר מבני אדם – שלא לשמה, כיון שאין בזה את ה"תוך" שהוא לשמה), ר' יוסי שהוא "גברא רבא" כן הי' יכול, ועד שגם הגיע למצב בו הוא הבעל הבית על הפז, והיפך את ענין העשירות להיות לשמה גם בגילוי.

שכרו של אברהם אבינו:

וכן גם בנוגע לדאגת אברהם אבינו לשכר, והבטחת ה' "שכרך הרבה מאד", על אף שאברהם אבינו עבד מאהבה, ולא בשביל השכר – היא הנותנת, כיון שהוא עבד מאהבה בתכלית השלימות, ענין השכר הוא חלק מהעבודה. ואדרבה, בזה שה' אמר "שכרך הרבה מאד", אפשר לראות את גדולתו של אברהם, שגם שכר "הרבה מאד" אינו בסתירה לעבודתו לשמה, אלא חלק מעבודתו, כיון שהגדולה אינה שלו ובשבילו, אלא של ה'.

דעת

סיכום תובנות והוראות בנקודות

ר' אבא הכריז שמי שרוצה להיות עשיר שיבוא ללמוד תורה, כשכוונתו לכך שמן השמים מעשירים את מי שלומד תורה, ומותר ללמוד תורה בשביל השכר שה' נותן.

ר' יוסי (רווק, שאין לו משפחה לפרנס) בא ללמוד כשכוונתו שר' אבא יעשירו, היינו שרוצה להתעשר מבני אדם על ידי לימוד התורה, והמשתמש בכתר תורה עונשו שנעקר מן העולם (שלכן ר' אבא רצה להתפלל שימות).

אבל יצאה בת קול ואמרה שהוא יהי אדם גדול, ולכן זה לימוד שלא לשמה שמותר, כדלהלן.

מותר ללמוד שלא לשמה כיון ש"מתוך שלא לשמה בא לשמה", ומפרשים שהתוך ופנימיות של ה'שלא לשמה' הוא לשמה - הביאור בזה, שבתוך הכוונה אותה הוא מכוון שלא לשמה (מצד הגוף ונפש הבהמית), יש את הנפש האלוקית המכוונת כוונה זו לשמה, באופן הנכון והאמיתי שלה.

באדם גדול, הציבור מצווין לעשרו ולגדלו, כיון שבזה מתווסף בכבוד שמים, שכאשר אדם גדול ברוחניות, זה מתבטא גם בגשמיות. וגם הוא מצידו, בכוחו להשתמש בעושר וגדולה זו לשם שמים, לזכור ולהרגיש אשר לא הוא הגדול אלא הקב"ה.

ומכיון שבכחו של ר' יוסי להיות אדם גדול, רצונו להתעשר על ידי ר' אבא (ולא רק בידי שמים) יש בו תוך של לשמה, של נפש האלוקית, להיות עשיר וגדול (על ידי הציבור) שבזה ירבה כבוד שמים, ולכן אצלו הי' מותר ללמוד לשם כוונה זו.

[אבל כשבא ללימוד התורה לשמה גם בגלוי, החזיר את העושר (כוס דפז) שקיבל, להראות את המעלה והחשיבות של לימוד

התורה לשמה, עד כדי שאינו רוצה ליהנות ממה שקיבל בשביל הלימוד שלא לשמה (בגילוי).]

🌀 ולכן (אברהם אבינו דאג על שכרו, ו)ה' הבטיח לו "שכרך הרבה מאוד" - כיון שעובד את ה', צריך שיהי' לו שכר וגדולה, שבזה מתגדל שמו של ה'.

❖ מצד אחד, צריך לזכור שבסופו של דבר צריך לעשות בפועל, לא משנה מה המניע.

❖ אבל מצד שני, צריך לשמור ולזכור שהמניע הגשמי הוא חיצוני, ובתוכו יש את הנשמה שרוצה לקיים את רצון הקב"ה בלבד, וזה החלק האמיתי שלנו - גם אם לא מרגישים כך.

❖ [וגם להישמר מכוונות שאין למצוא ב'תוך' שלהן את הנפש האלוקית, כמובן].

